

Het argument van de vuist

Donderdagochtend, 5 juli, had Amsterdam vijfduizend hectoliter aardappelen binnen gekregen, wat voldoende was voor een rantsoen van een half kilo per persoon. De troepen rondtrekkende vrouwen waren naar hun huizen teruggekeerd en ook de stakers gingen weer aan het werk. Bij de Nederlandsche Fabriek stonden de directeuren aan de poort om de arbeiders de fabriek binnen te laten: “‘T ging niet tegen u, maar tegen Posthuma!” zou een van de stakers hen hebben toegeroepen.¹ Enkel aan de Hembrug waren nog problemen. De minister van Oorlog had besloten dat er tot maandag niet aan de Hembrug zou worden gewerkt, maar deze beslissing was niet bij iedere arbeider bekend. Volgens *De Tribune* waren de dienstplichtigen die in de fabriek werkten, onder de wapenen geroepen om de fabriek te beschermen. De overige werknemers weigerden te werken, totdat men allen als gelijke arbeiders de fabriek weer in kon.² Alle onduidelijkheid leidde ertoe dat het ’s avonds op het Haarlemmerplein nog één keer tot een treffen kwam tussen stakers en werkwilligen, arbeiders en politie.

Een groep onwetende werkwilligen die op weg was naar de nachtdienst in de Hembrug werd door stakers zodanig lastig gevallen, dat de politie moest ingrijpen. Het was die hele dag al wat onrustig geweest in de Haarlemmerbuurt en volgens *De Tribune* had de politie zelf de opstootjes uitgelokt: “Zo vuil en gemeen als in het ‘rood’ democratisch Amsterdam in deze dagen is wellicht nog nooit ergens ooit gehandeld, zelfs niet in het vroegere Rusland.”³ De houding van de arbeiders maakte het optreden van de politie echter niet eenvoudig. In de politierapporten kwamen keer op keer de irritatie over het gehoon en gejoel en de ervaring van de dreigende massa terug. Inspecteur Voordewind beschreef in zijn memoires hoe hij de avond op het Haarlemmerplein had ervaren: “De oproermakers, die wij in de richting Haarlemmerdijk voor ons uit hadden gedreven, keerden langs stegen en zijstraten weer terug, zodat wij tenslotte totaal werden ingesloten. Uit alle richtingen suisten projectielen op ons neer, die onmogelijk konden worden ontweken en waartegen wij geen dekking konden zoeken. Verscheidene manschappen werden getroffen; sommigen zelfs vrij ernstig. Ik zag het aankomen dat wij onder de voet zouden worden gelopen en al vechtende, om ons de aanvallers van het lijf te houden, trokken wij op het posthuis terug.”⁴

Voordewind besloot op eigen verantwoordelijkheid gebruik te maken van vuurwapens, maar dreigen alleen was niet voldoende: “‘Boerenpummels, jullie durft toch niet. Schiet maar, als je het lef hebt.’ Sommigen, met verhitte drankgezichten, gingen met ontblote borst uitdagend voor de lopen staan. ‘Vooruit nou! waarom schieten jullie niet?’ Enkele belhamels grepen zelfs de geweerlopen

¹ *Algemeen Handelsblad*, 5 juli 1917 (avonded.).

² *De Tribune*, no.230, 5 juli 1917. *De Tribune*, no.230, 6 juli 1917.

³ *De Tribune*, no.230, 6 juli 1917.

⁴ H. Voordewind, *De commissaris vertelt: veertig jaren bij de Amsterdamse politie* (Den Haag 1949) 140.

vast.”⁵ Pas toen er daadwerkelijk geschoten werd en de eerste slachtoffers vielen, leken de mensen tot bezinning te komen. Voordewind beschreef de ‘donkere plekken op het asphalt’ en de geneeskundige dienst liep achter de politie aan om de doden en gewonden overal van de straat op te rapen. Aan de Haarlemmerdijk werden enige slachtoffers de bioscoop binnen gedragen: “De directie liet, om geen paniek bij het aanwezige publiek te verwekken, de film kalm doordraaien. En terwijl de muziek in de zaal speelde, lagen in de hal de gewonden te kermen van de pijn.”⁶

Achteraf bleek een domme fout medeverantwoordelijk voor het grote aantal slachtoffers: de gemobiliseerden waren die dag in plaats van wachtpatronen met oorlogspatronen, die een grotere kruitlading hadden en daardoor verder doorvlogen, gewapend.⁷ Ook de nietsvermoedende huishoudster van fruitwinkel ‘Zwart Jan’, Johanna Eggers,⁸ met haar 72 jaar het oudste slachtoffer van het oproer, was die dag vermoedelijk door een verdwaald oorlogspatroon getroffen, maar het verhaal van Hendrika Sturm was zo mogelijk nog tragischer. De 17-jarige Sturm had in haar ouderlijk huis op de Brouwersgracht 169 samen met haar verloofde, de hospitaalsoldaat Jan Willem Dupon, in de voorkamer gezeten. Haar vader zat in de achterkamer toen hij een kermen hoorde: een verdwaalde kogel was afgeketst op het raamkozijn en had Hendrika in haar buik getroffen. Het meisje overleed direct, en al spoedig ging het gerucht dat het paar dat de volgende week zou gaan trouwen een kind had verwacht. De buurt reageerde vol ontzetting en medeleven op het gebeurde, al verklaarde de vader meteen dat hij het betreurde dat zijn dochter nodeloos was gestorven, maar dat hij niets tegen de politie had. *Het Volk* liet een verklaring van vader en verloofde plaatsen dat Hendrika niet zwanger was geweest. *De Vrije Socialist* vond het maar ‘burgerlijk netjes’ dat *Het Volk* dit zo huichelachtig liet afdrukken: “Denkt de sociaal-democratie het zo goed te maken?”⁹

Het hoge geweldsniveau was een van de opvallendste kenmerken van het aardappeloproer; sinds de Kattenburgernacht in 1911 had Amsterdam het zo heftig niet meer beleefd. De neiging tot fysiek geweld – de vernielingen, stenenregens, molestatie van agenten en een enkel revolvershot – werd met graagte aan een drieste massa toegeschreven, maar komt in de praktijk van oproeren enkel als uitzondering naar boven.¹⁰ De herinnering van Dirk Schilp dat er tijdens de aardappelonlusten *niet* was geschoten, is in het licht van de gebeurtenissen enigszins onbegrijpelijk, maar kan wel worden verklaard als verdediging van de arbeiders tegen overdrijving in de pers en gaf misschien uitdrukking

⁵ Ibid., 141.

⁶ *Het Volk*, no.5288, 6 juli 1917. *Algemeen Handelsblad*, 6 juli 1917 (ochtended.).

⁷ SGA; arch.5168, inv.270, indic.436.

⁸ *De Telegraaf*, 5 juli 1917 (ochtended.).

⁹ SGA; arch.5225, inv.4707, scanno.00729000035 t/m 37. *Algemeen Handelsblad*, 6 juli 1917 (ochtended.). *Het Volk*, no.5288, 6 juli 1917. *De Vrije Socialist*, 14 juli 1917. Volgens een ooggetuige zou Kee Spek aan de Brouwersgracht een schuit aan het plunderen zijn, waardoor er in de richting van het huis werd geschoten. Volgens het politierapport en het verslag van de vader van Hendrika was dit niet het geval. (Krijger, ‘Het boezelaarsoproer’).

¹⁰ Deneckere, *Sire, het volk mort*, 22. Zie ook voetnoot 85.

aan het feit dat het geweld niet altijd binnen het ideologische kader paste.¹¹ De omvang en de schijnbaar gevoelige status maakt de betekenis van het geweld voor het bewustzijn en de eisen van de verschillende groepen in het oproer, de vrouwen, mannen, SDAP en SDP, interessant.

De nadruk op het mannelijke element in de krantenberichten over de latere, meer gewelddadige dagen van het oproer kwam niet overeen met de werkelijkheid, en moet verklaard worden vanuit propagandistische of zedelijke wenselijkheid. Hoewel zich onder de slachtoffers en daders vooral mannen bevonden, kan niet worden gezegd dat de vrouwen zich van het gewelddadige onthielden. Het gebruik van geweld leek niet bedoeld als tactiek om voedsel los te krijgen; hiervoor gebruikten de vrouwen verbale overredingskracht en stelden zij vertrouwen in het handelen van het gemeentebestuur.¹² In de loop van het oproer leek het geweld zich vooral tegen de aanwezigheid en het optreden van de autoriteiten te keren. Hoewel de bevolking niet altijd een sterk onderscheid maakte tussen politie en leger, kreeg met name de eerste het te verduren. Of dit werd gestimuleerd door de socialistische propaganda is moeilijk te achterhalen, al getuigde de briefkaart die de anonieme arbeider aan de 'hermandad' stuurde wel van een heel helder onderscheid, en daarmee wellicht enige doorwerking van de propaganda, tussen 'smerissen' en 'militairen'. Of het geweld aan de zijde van politie en leger buitenproportioneel was en daarmee ergernis op kon roepen, is niet helemaal duidelijk. In een nota van de burgemeester werd de schade van het oproer gesteld op twee kelders, twee schuiten, twee pakhuizen, vier wagons, vijf karren en zeven winkels.¹³ Was het redelijk dat hier tien doden en meer dan honderd gewonden tegenover stonden?

Toch was het volk zelf ook niet onschuldig. Het irriteren, tarten en een enkel schot tegenover de gewapende macht was geen laatste redmiddel, maar soms eerder een uiting van een ongecontroleerde agressiviteit.¹⁴ Een verklaring voor deze agressiviteit kan misschien gezocht worden in de oorlogsomstandigheden. Rond 1916-1917 begon de bevolking een terugslag van de oorlog in het eigen leven te ervaren. Sommige gemobiliseerden waren al drie jaar van huis, thuis begonnen de stijgende prijzen en schaarste voor problemen te zorgen en ook de werkloosheid nam toe. *De Gemeentearbeider* schreef na het oproer: "Dat leven in het onzekere, dat dag in dag uit bevreesd zijn, dat gewurm en gemier van iedereen individueel, om toch maar te ontkomen of te kunnen ontkomen aan dat zwarte honger- en oorlogsspook, dat met vasten tred steeds nader komt, dit maakt de arbeiders niet meer ontvankelijk voor hogere idealen en heeft tengevolge vermindering van het idealisme.

¹¹ Schilp, *Dromen van de revolutie*, 126.

¹² Deneckere, *Sire, het volk mort*, 85 beschrijft hoe arbeiders in Belgische steden zelfs ruiten ingooien om voor hun vergrijp in de gevangenis te komen en daar voorzien te worden van voedsel. Een schaarste die tot dergelijke wanhoopsdaden leidde, was in Nederland tijdens de oorlogsperiode afwezig; des te opvallender is het dat de situatie zo uit de hand loopt.

¹³ SGA; arch.5168, inv.270, indic.436.

¹⁴ E.J. Hobsbawm, *Revolutionaries: contemporary essays* (Londen 1973) 212. Vgl. C. Gold, 'Denmark, 1918', in: H.A. Schmitt, *Neutral Europe between war and revolution, 1917-23* (Charlottesville 1988) 87-110, aldaar 91: Denemarken kende tijdens de oorlog een gelijksoortig patroon van demonstraties en relletjes als Nederland. Ook hier liepen protesten vaak uit op gewelddadige straatgevechten, onkarakteristiek voor de Deense geschiedenis van oproeren.

Hierbij komt nog dat de oorlogsgruwelen die steeds en steeds onmenselijker, cynischer en gemeener worden, alle gevoel van menselijkheid hebben afgestompt.¹⁵ Volgens tijdgenoten had de oorlog een ontwrichtende invloed op de samenleving: “De groote winsten die te behalen zijn, de vrees voor gebrek, de berichten uit de dagbladen omtrent het stelen en rooven der oorlogvoerenden, alles tezamen maakt dat de menschen veel meer dan voorheen neigen tot misdaden, vooral tegen den eigendom.”¹⁶ Zowel het gemeentebestuur als de hoofdcommissaris van politie begrepen dat de arbeidersbevolking het meest te lijden had onder de oorlog, maar weinig mogelijkheden had deze ellende te uiten. Het beeld van de afschuwwekkende oorlog, de aanwezigheid van militair vertoon en gemobiliseerden in de stad, en ook de activistische deserteurs waren typisch voor de oorlogstijd en maakten in het neutrale Nederland de stap naar agressiviteit en geweld misschien kleiner dan in vreedstijd.

Binnen de politiek leidde de geweldskwestie tot een gevoelige discussie over wie de uiteindelijke politieke schuld van het oproer droeg. De SDAP had gepoogd om via de regering een grotere aardappelaanvoer te bewerkstelligen en door krantenberichten en een aantal pamfletten de bevolking vooral met informatie tot kalmte te bewegen. De gewelddadigheid werd volgens de sociaal-democraten veroorzaakt door ophitsing van SDP-zijde; een retoriek die vooral na het oproer in felle artikelen werd uitgebuit. De SDP kreeg door deze tactiek, niet volledig terecht, het leiderschap over het oproer in de schoenen geschoven en zou met haar strijdmethode verantwoordelijk zijn voor de gewelddadigheden. Toch was er ook enige twijfel: had de SDAP de arbeiders wel voldoende begrepen? In *Het Volk* poogde Wibaut het schieten van de politie en militairen te rechtvaardigen, maar meende hij tegelijkertijd dat dit geen middel was voor een democratisch gemeentebestuur: “De democratie (...) wortelt in het willen begrijpen van wat de arbeidersklasse beweegt. Wat haar beweegt, in haar reeds geschoolde strijd tegen de heersende klasse. Wat haar beweegt, ook in de kringen waar nog niet georganiseerd is en waar geprikkeld primitief gevoel oplaait tot onstuimig verzet.”¹⁷ De SDAP was zich door de ervaring van het aardappeloproer bewuster geworden van de noden onder het volk en zou hieruit bescheiden conclusies trekken,¹⁸ maar het ‘argument van de vuist’ was nooit de goede weg. Deze strijdmethode gaf blijk van de achterlijkheid van het proletariaat, want het was niet

¹⁵ *De Gemeentearbeider*, 11 augustus 1917.

¹⁶ De Beaufort, *Dagboeken en aantekeningen*, 927 (6 juli 1917). Ook Roest van Limburg analyseerde eind 1918 op basis van cijfermateriaal betreffende de orde en criminaliteit in de oorlogsperiode, dat de oorlog een ‘ontwrichtende invloed’ en ‘verruwing van de zeden’ tot gevolg had gehad. (Th.M. Roest van Limburg, ‘Wat leeren ons de cijfers der criminaliteit te Amsterdam tijdens de oorlogsjaren’ in: *Grensgebied van het recht* 1 (1919) 39-60.) De hoofdcommissaris noemt ook expliciet de oorlogswinsten, werkloosheid, lange mobilisatie, ‘arbeidsschuweid’ van gedemobiliseerden, aanwezigheid van vreemdelingen, deserteurs, enzovoorts als oorzaak van de negatieve houding onder het volk. (Tevens kaart hij de toegenomen baldadigheid van jongens aan, al noemt hij hier niet de oorlogsomstandigheden als oorzaak voor. In tegenstelling tot de jongens in Duitsland: Chickering, *The Great War*, 505-511.) Vgl. ook het meer intuïtieve (volgens de schrijver een ‘historisch-anthropologische methode met het geografisch correctief’; maar in feite gebaseerd op eigen waarneming en kranten) artikel van C.K. Elout, ‘De Nederlandsche oorlogspsyche’, in: H. Brugmans (red.), *Nederland in den oorlogstijd: de geschiedenis van Nederland en van Nederlands-Indië tijdens den oorlog van 1914 tot 1919, voor zoover zij met dien oorlog verband houdt* (Amsterdam 1920) 353-369, aldaar 365-366.

¹⁷ Geciteerd uit *Het Volk* bij: Wibaut, *Levensbouw*, 200.

¹⁸ Kuypers, *In de schaduw van de grote oorlog*, 160-161, 190-191. Vgl. Roland Holst, *Kapitaal en arbeid*, 211.

meer dan een tijdelijk en impulsief streven.¹⁹ Wat dan wel de juiste methode was, werd keer op keer in pamfletten en krantenartikelen benoemd en afgezet tegen de tactiek van de SDP, maar deze weg van permanente bestuurlijke strijd bleek toch moeilijk aanschouwelijk te maken: “De opmerking, dus – we nemen voor het oogenblik aan dat ze juist is – dat het aardappelenoproer aardappelen heeft gebracht, bewijst niets voor deze [SDP] tactiek. Want een door een grooter deel van het Amsterdamsche proletariaat gesteunde beweging [n.l. de SDAP] zou aardappelen hebben gebracht zonder aardappelenoproer.”²⁰

Retorisch vruchtbaarder was de wijze waarop de SDP de inzet van politie en militairen door de SDAP en het geweld dat daaruit voortkwam, gebruikte om zich af te zetten tegen de sociaal-democraten. De ‘bloedhonden’ van het regime ‘Tellegen-Wibaut-Vliegen en Co.’ hadden met de inzet van de gewapende macht de arbeidersklasse in de steek gelaten, zelfs een ‘gluiperige sluipmoord’ begaan. De SDAP-wethouder Vliegen werd hierbij nog pijnlijk herinnerd aan zijn wilde Maastrichtse jaren waar hij onder een deknaam Bulldog- en Lefancheux-revolvers verkocht en zo de revolutie voorbereidde: “En wie luchtte zóó zijn hart? Het was o.a. Willem Hubertus Vliegen die destijds ook tot verweer bulldog-revolvers verkocht en thans als wethouder van Amsterdam aan de ongehoorde kinkels revolvers uitdeelt!”²¹ De manier waarop Wibaut het oproer afdeed als een kwajongensdaad en Roest van Limburg alle kranten had verzocht een bericht te plaatsen waarin ouders werden opgeroepen hun stenengooiende kinderen binnen te houden, schoten in het verkeerde keelgat: was al die politie dan nodig geweest om een paar kinderen zoet te houden?²²

De Tribune juichte de nieuwe beweging toe, maar veroordeelde “de scherpe vorm, waarop dit tot uiting komt, de kracht waarmede de vlam is uitgeslagen, is door ons niet zoo gewild of gewenscht.”²³ Het was opvallend dat ook de SDP een onderscheid maakten tussen de eigen, meer bewuste, aanhang en de onbewuste proletariërs.²⁴ Of de SDP werkelijk geschokt was door de heftige gewelddadigheden of misschien onder invloed van de gematigde uitkomst van het oproer wat terugkrabbelde, is onduidelijk. De radicale socialisten hadden in het oproer graag een oorlogstafereel gezien: Jef Last schetste in *Partij remise* hoe het Amsterdamse gemeentebestuur als een soort generale staf rond de bestuurstafel boven een kaart van Amsterdam hing en termen gebruikte als ‘barrikaden’, ‘assistentie’, ‘vitale bedrijven’ en ‘verdedigingslinie’.²⁵ Ook de grote woorden die tijdens het oproer gebruikt werden – merendeels natuurlijk propaganda –, de terugkerende verwijzing naar de Russische Februarirevolutie en vooral de strijdmethode die het RSC de arbeiders oplegde, lieten zien dat de socialisten de gebeurtenissen aan een grotere revolutievisie koppelden. Deze revolutiedrang werd hen

¹⁹ De Miranda, *Het Amsterdamsche aardappelenoproer*, 4-5, 11, 13.

²⁰ *Het Weekblad*, no.386, 5 juli 1917; door Franc van der Goes.

²¹ *De Vrije Socialist*, 25 juli 1917; 11 augustus 1917.

²² Geciteerd uit *Het Volk* bij: *Wibaut, Levensbouw*, 199-200. *De Tribune*, no.231, 6 juli 1917.

²³ Geciteerd uit *De Tribune* bij: Burger, *Linkse frontvorming*, 87.

²⁴ Kuypers, *In de schaduw van de grote oorlog*, 191.

²⁵ Last, *Partij remise*, 256-258.

ook door de tegenstanders toegeschreven: Roest van Limburg vreesde in zijn analyse voor een stelselmatig voorbereide omwenteling, De Miranda noemde in de gemeenteraad het streven van de SDP smalend een kleine Russische revolutie, en de *Proletarische Vrouw* bekritiseerde Roland Holst, die de vrouwen ‘in den hoek geduwd’ had en in haar analyse van het oproer enkel de dienstweigerende soldaten loofde als beginnende revolutionaire ontbinding van het leger.²⁶

De kennis die de socialisten hadden over de eerste dagen van de Februarirevolutie, een revolutie die net als het aardappeloproer was begonnen als voedselprotest van vrouwen, was vermoedelijk beperkt. In *De Tribune* van de maartdagen verschoof de aandacht al snel naar de politieke gevolgen van de omwenteling en de straatprotesten kwamen er in de verslaggeving bekaaid van af. De nadruk lag in eerste instantie op de gewelddadigheid van de revolutie, waarbij het met name de politie was die op het volk schoot en als antwoord door de arbeiders werd gemolesteerd. Hier tegenover stond de verbroedering van de arbeiders met soldaten, die uitgebreid werd beschreven en verheerlijkt. Er waren op zeer grote schaal stakingen uitgebroken, waarbij de arbeiders in de munitiefabrieken een voorhoede vormden. Er werden rode linten gedragen en verschillende groepen liepen met vlaggen door de stad. *De Tribune* was zich er echter terdege van bewust dat de revolutie vanuit de voedselschaarste was begonnen: men beschreef de ellenlange broodrijen en noemde de voedselschaarste als laatste stoot tot de revolutionaire beweging. De honger had de massa’s niet tot ‘onvruchtbaar gemopper’ gebracht, maar de arbeiders hadden met hun daden een atmosfeer geschapen waarbinnen de revolutie mogelijk werd. Tijdens een bijeenkomst over de revolutie in Concordia meende Wijnkoop dat ook de Amsterdamse bevolking haar revolutionair aandeel op moest eisen: “Moge die moed en dat inzicht ook hier doordringen, hier in Amsterdam, om, wanneer de nood, het lijden en de ellende erger en erger worden, eindelijk te komen tot een revolutionaire daad, tot revolutionaire massa-actie.”²⁷

De ontvangst van de Februarirevolutie bij de socialisten was echter dubbel. Al te hoge verwachtingen had men vermoedelijk niet: de revolutie was voor Rusland vooral een bourgeoisomwenteling geweest en van de revolutionaire kracht van de Nederlandse arbeidersklasse had men geen al te hoge dunk: “Zie hier het vrolijke beeld van het land, welks volk ná het Duitse door zijn eigen lammenadigheid van de wereldoorlog het meest te lijden heeft, op het ogenblik dat de Russische Revolutie ene trilling door Europa doet gaan,” zo schreef Wijnkoop in april 1917.²⁸ Toch was de revolutie voor de socialisten wel een voorbeeld, dat toen de Amsterdamse arbeiders in de zomer wél op de been kwamen, benut en nagestreefd kon worden. Een Aardappelrevolutie kwam er uiteindelijk niet, maar het besef dat ook de Nederlandse arbeiders tot omvangrijk verzet in staat waren,

²⁶ SGA; arch.5225, inv.4707, scanno.00729000124. *Gemeentebld*, afd.2, 1291. *De Proletarische Vrouw*, no.19, 14 juli 1917 en no.22, 8 september 1917.

²⁷ Citaat: *De Tribune*, no.144, 22 maart 1917. Zie voor de overige gegevens over de revolutie: *De Tribune* vanaf 15 maart tot eind maart 1917.

²⁸ Geciteerd uit *De Tribune* bij: Koejemans, *David Wijnkoop*, 162.

was de socialisten met het oproer duidelijk geworden.²⁹ De agitatie met betrekking tot de levensmiddelenkwestie nam na de zomer van 1917 niet zozeer toe, wel werd er veelvuldig naar de ‘bloedige julidagen’ verwezen. Zo werd in pamfletten voornamelijk de staking als protestmiddel gepropageerd; andersoortig verzet werkte niet, want dit werd immers bloedig neergeslagen. De socialisten richtten de aandacht vooral op het leger en poogden in pamfletten, en na november 1917 ook de *Soldaten-Tribune*, de onvrede onder de gemobiliseerden met het bredere verzet rondom de oorlog en de voedselschaarste aan het ‘thuisfront’ te verbinden.³⁰ Een daadwerkelijk andere tactiek van revolutie maken, bracht de ervaring met het oproer echter niet. Dat zou zich bij de ‘Vergissing’ in november 1918 opnieuw wreken.

²⁹ Vgl. de opmerking van Dirk Schilp, *Dromen van de revolutie*, 59: “Overal kregen we conflicten, in de patronenfabriek bijv. maar het eerste grote treffen is niet daar – en daaruit blijkt wat ook de hele stijve anarchisten niet helemaal hebben doorgehad en de communisten ook niet – maar toen de aardappelrelletjes in ’17 uitbraken.” Dát het in Nederland niet tot een revolutie kwam, was gezien de politieke omstandigheden niet vreemd. Hoewel het oproer in de kern wel met de gebeurtenissen op straat in St. Petersburg te vergelijken was, had de beweging in Rusland een veel groter draagvlak. De beweging in St. Petersburg stond in een bredere context van stakingen en agitatie en kende een veel grotere organisatie. De oorlogsomstandigheden speelden hier een belangrijke rol: het verzet tegen de overheid werd deels gevoerd vanuit de contracttheorie en de arbeiders kregen steun van studenten, de bourgeoisie, enzovoorts. Daarnaast had het verzet een bredere politieke basis en stond in een context van specifiek Russische problemen. Hierdoor kreeg de socialistische leiding van het verzet binnen de politiek aansluiting bij de liberalen, terwijl in Nederland de samenwerking met de sociaal-democraten nog niet van de grond kwam. ‘Brood en vrede’ werd in St. Petersburg ‘Weg met de tsaar’, in Amsterdam stonden de vrouwen nog op het stadhuis.

³⁰ Burger, *Linkse frontvorming*, 95,104-107. Blom, *Niet voor God*, onder andere 513-514, 555-560, 1012-1014.